

Р.Я.Пиріг*

ГЕТЬМАНАТ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО З ПОГЛЯДУ НІМЕЦЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ СОЮЗНИКІВ

У статті висвітлюється складне і суперечливе сприйняття образу Української Держави 1918 р. владними інститутами, політиками і пресою Німеччини та Австро-Угорщини, детермінованість цих уявлень умовами Брестського мирного договору і фактичною окупацією краю.

Ставлення провідних країн Четверного союзу до посталої у кінці квітня 1918 р. Української Держави визначалося цілями їхньої «східної» політики, військовою формою допомоги у боротьбі проти більшовицької експансії, інспірацією державного перевороту. Пошук альтернативи соціалістичній Центральній Раді привів німецьких військових і дипломатів до доцільності спертися на консервативно-ліберальні кола і встановити традиційну для України минулих століть державну модель – гетьманат. Найорганічнішою постаттю на чолі нової держави був визнаний царський аристократ і нащадок давнього гетьманського роду генерал П.Скоропадський.

Стрижневою лінією у відносинах німецько-австрійських альянтів до української сторони виступала реалізація економічного потенціалу Брестського миру, названого «Brotfrieden» (хлібним миром). Саме здатність забезпечити виконання договірних зобов'язань по поставках продовольства та сировини визначала перспективи взаємин союзників із новим режимом і його подальшу долю.

Формально гетьманат отримав суверенний статус, однак німцями розглядався як «фікція дружньої держави». Це обумовлювалося військово-політичною гегемонією Німеччини, фактичною окупацією теренів України, її становищем сателіта одного з блоків світового протиборства.

Аналіз історичних джерел дозволяє чітко простежити відсутність цілісної «східної» політики Німеччини, суттєві розходження з українського питання серед імперського правлячого ґстеблїшменту, гострі протиріччя між німцями й австрійцями у ставленні до гетьманату.

Для висвітлення цієї теми автор використав широке коло історичних джерел німецького та австрійського походження. Це досить специфічні, з погляду джерелознавчого аналізу, документи і матеріали, які потребують критичного підходу. Водночас вони піддаються достатній верифікації і не залишають сумнівів у їхній автентичності.

Останніми роками склалася, на наш погляд, не зовсім обґрунтована практика ігнорування дослідниками археографічного доробку радянських істориків та архівістів, особливо 1930-х років. Над тогочасними публікаціями документів тяжіє тавро «заідеологізованих», «партійно-класових», «необ'єктивних», «сфальсифікованих» тощо. Такі оцінки, звичайно, небезпідставні. Проте, на наш погляд, вони стосуються проблемно-тематичної визначеності, однозначної ідейно-політичної спрямованості на рівні документальних збірників. Інша справа, використання окремого історичного джерела як носія ретроспективної інформації. Адже воно більш повно піддається логічній і фактологічній перевірці.

Обрана тема диктує потребу по-новому прочитати, осмислити та інтерпретувати археографічні напрацювання радянської доби, зокрема, із серії «История гражданской войны в документах»: «Крах германской оккупации на Украине

* Пиріг Руслан Якович – д-р іст. наук, завідувач відділу історії Української революції (1917–1921 рр.) Інституту історії України НАНУ.

(по документам оккупантов)»; «Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов»; «Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году» та ін.¹

У своїй сукупності вони містять найповніше зібрання опублікованих оригінальних документів, листування офіційних органів Німеччини й Австро-Угорщини зі своїми військовими і дипломатичними представниками в Україні. На відміну від публічних документів, заяв, інформацій преси і, навіть, мемуарів, ці матеріали позбавлені необхідності будь-якого толерування Української Держави та її глави. Вони призначалися для досить вузького, внутрішнього кола користувачів, циркулювали закритими каналами, а відтак і зафіксували справжнє ставлення німців та австрійців до нового союзника.

Слід наголосити, що доля оригіналів архівних документів, опублікованих у радянських збірниках, виявилася досить складною. Під час Другої світової війни вони були переміщені в США, а вже згодом повернуті Німеччині.

Ставлення німецької сторони до гетьманату знайшло суттєве відбиття у мемуарах провідних військових діячів, які були творцями і реалізаторами «східної» політики рейху. Спогади одного з «батьків» Брестського миру генерала М.Гофмана та фактичного керівника збройних сил генерала Е.Людendorфа вийшли у Німеччині і були перекладені російською мовою². На жаль, мемуари начальника штабу головного командування німецьких військ в Україні генерала В.Гренера, людини найтісніше інтегрованої в українські справи, видані лише німецькою мовою³.

Природно, що українська проблематика 1918 р. знайшла широке відображення на шпальтах німецьких та австрійських часописів. Здавалося б, що відслідкувати їх реакцію сучасному вітчизняному досліднику майже не під силу, оскільки довелося б тривалий час працювати в німецьких бібліотеках. Однак завдання виявилось набагато простішим. Досі залишається обійденим увагою вчених таке унікальне історичне джерело, як часопис «Вісти закордонної преси»⁴. Він видавався Департаментом преси при Державному секретарстві.

Це квінтесенція перекладених українською мовою матеріалів німецькомовних газет про становище в Україні і світі. Статті, огляди, інтерв'ю з української тематики публікували цивільні і військові кореспонденти, відомі німецькі й австрійські експерти, політичні діячі.

Спираючись на репрезентативне коло історичних джерел, вдаючись до їх верифікації за допомогою інших видів ретроспективної інформації, в тому числі й українського походження, автор публікації ставить наступні дослідницькі завдання: показати основні цілі держав Четверного союзу в українському питанні; з'ясувати детермінованість державної моделі гетьманату німецькими економічними інтересами; показати суттєві розбіжності в оцінці гетьмана й уряду між публікаціями преси і закритою офіційною документацією; висвітлити німецько-австрійські протиріччя у відносинах з Українською Державою.

Прихід до влади генерала П.Скоропадського викликав у Німеччині, Австро-Угорщині і багатьох європейських країнах чималу зацікавленість, жваві відгуки преси та політичних діячів. Відразу ж після перевороту у штабі армій Ейхгорна для головнокомандуючого Східним фронтом склали характеристику нового керманіча України: «Гетьман Скоропадський – людина років 45, високий, стрункий, з різко окресленим профілем, дещо кавказького типу. У нього породисте обличчя, він прекрасно виглядає у своїй чорній козацькій формі. У наш час ідеологів, фантастів і недоумкуватості він все ж проявив себе як чоловік. Якою буде його подальша поведінка важко сказати. В усякому разі він створює враження непересічної особистості»⁵. На думку авторів документа, Скоропадський перебував цілком і повністю під впливом головного командування. Очевидно, авторами характеристики були майори Ярош і Гассе, які найбільше контактували зі Скоропадським.

Німецька преса особливо підкреслювала германofільську позицію гетьмана. Так, газета «Vossische Zeitung» наводила слова Скоропадського про те, що він «не знає нікого від кого можна б навчитися більше державності і винести більше користі, ніж від Німеччини»⁶.

Військовий кореспондент газети «Die Post» з явною симпатією змальовує постать гетьмана: «Темний стрій кубанських козаків, де як одинока ясна пляма виділяється георгіївський кавалер; продовгувате ясне лице та холодні енергійні очі, ласкаве поведіння, саркастична рисочка біля уст; видно уміння володіти собою і волю, головно прикмету, властиву державним мужам – прислуховуватися. Цікаво, що товариші по гвардії, де він виховувався в корпусі пажів, називали його вже гетьманом»⁷.

Зустрічаються порівняння П.Скоропадського з видатними європейськими діячами. Зокрема лозанська «L'Ukraine» писала: «Коли генерал Скоропадський зуміє, як колись Людовик XIV, підібрати і згрупувати навколо себе найінтелігентніші і найталановитіші сили краю, зуміє поставити республіку на ноги – народ буде певно вдячний йому»⁸. Депутат рейхстагу Ф.Ерцберг заявив, що гетьмана «вважають за Буланже і він не приховує своїх планів повернути порядок у Росії»⁹.

У німецькій пресі з'явилася низка інтерв'ю з П.Скоропадським. Зокрема, у розмові з кореспондентом газети «Vossische Zeitung» він наголосив, що тісне зближення України з Німеччиною – не лише особиста потреба гетьмана, а й усієї України. П.Скоропадський висловив намір запросити до Києва кількох представників соціалістичних партій для ознайомлення зі становищем у краї і висловлення правдивої думки¹⁰.

В інтерв'ю іншій німецькій газеті «Berliner Lokal Anzeiger» гетьман розлого говорив про важливість для самостійної України добросусідських відносин із центральними державами. Не обійшов і певних прикрих обставин, зокрема, зайняття німцями Криму, деяких портів тощо. І цього разу П.Скоропадський підтвердив запрошення німецьких парламентарів до України. Кореспондент за підсумками бесіди з гетьманом виніс враження, що «це регент, який зуміє навіть під час такої анархії повести творчу працю і зуміє вивести щедрі на природні багатства Україну на шлях здорового розвитку»¹¹.

Будучи поінформованим, що в зарубіжній, у тому числі й німецькій пресі, з'явилося чимало звинувачень у проросійському складі гетьманського уряду, П.Скоропадський у своїх інтерв'ю підкреслював, що перед ним стоїть висока і прекрасна мета – збудувати самостійну Україну, а звинувачення у прихильності до старої Росії безпідставні. Так, в інтерв'ю газеті «Neue Freie Presse» П.Скоропадський заявив: «Хибним є припущення, що я маю на думці зрусіфікувати урядування. Мої устремління такі: притягти до співпраці здатних і корисних для краю людей без огляду на походження, навести порядок і утвердити самостійність України»¹². Очевидно, гетьман не зовсім переконав кореспондента, оскільки той резюмував бесіду власним висновком, що нині самостійна Україна існує, але чи буде вона існувати й далі, чи ввійде у злуку з федеративною або централістично-абсолютистською Росією, сказати зараз не можна.

Німецька преса формувала у громадськості думку, що окупація України є справою цілком вмотивованою і вимоги деяких політичних сил щодо невтручання у внутрішні справи краю є нереальними, оскільки воно зумовлене вже однією військовою присутністю Німеччини, а головною «пружиною всіх вчинків на Україні є німецький державний інтерес»¹³.

Газета «Der Tag» все ж намагалася довести безпідставність звинувачень на адресу німців щодо державного перевороту в Україні: «Однак це не доведено. Все зробили самі українці... Говорять, що з переворотом до влади прийшли великоруські елементи. Проте всі ці люди були і є українцями»¹⁴.

Публікувалися враження німців, які відвідали у той час Україну. Зокрема, доктор Вірт після повернення з Києва висловив впевненість, що нарешті там встановився остаточний порядок і Україна знову стане хлібною коморою Європи. Поза сумнівом, це була малооб'єктивна і надто оптимістична оцінка¹⁵.

Для виправдання «східної» політики Німеччини нерідко наводилася теза, що метою допомоги Україні з боку центральних держав було недопущення її злуки з Росією. Так, оглядач газети «Der Tag» Е.Енлі писав, що завданням Німеччини є «викопати якнайбільшу прірву між Росією й Україною»¹⁶.

Частина оглядачів намагалася обґрунтувати прихід П.Скоропадського до влади. Газета «Deutsche Warschauer Zeitung» наголошувала «на історичній традиції українського народу, над яким до часу цілковитого поневолення Московщиною панували гетьмани». Автор статті прогнозував, що П.Скоропадський виводить свій рід від останнього гетьмана України, а тому «селянин охоче буде повинуватися новим розпорядженням, які так різняться від фантастичних програм комуністичних теорій (Центральна Рада – *Авт.*)»¹⁷. На жаль, це були досить схоластичні міркування, які не підтвердилися перебігом подій в Україні.

Німецькі газети жваво обговорювали склад українського уряду, подавали прогнози своїх кореспондентів щодо окремих персоналій міністрів. Зокрема, називалися прізвища колишнього депутата Державної думи, лідера Української демократично-хліборобської партії С.Шемета на посаду міністра фінансів, популярного підполковника П.Болбочана – військового міністра тощо. Матеріали преси суттєво відставали від форсованого створення українського уряду, а їхні передбачення щодо персоналій здебільшого не справдилися¹⁸.

Завершення формування гетьманського уряду значно посилює критичний тон німецької та австрійської преси щодо можливого політичного курсу України. Вже 12 травня газета «Neue Lemberger Zeitung» писала: «Владу перейняв генерал Скоропадський і сформував уряд із кадетів. Закон же про відміну великої земельної власності відкладено і тому зміцнено впливи польських і російських великих земельних власників. Українська мова, найважливіша підвалина незалежної від Росії українсько-національної державності відходить на другий план. Конгрес багатих хліборобів проводив наради російською мовою. Побудовано тисячі мостів, які ведуть до Росії. Великоросійським тенденціям приготовляється ґрунт. Брест-Литовський мир втратить своє історичне значення, коли так буде далі. Німецькі кола зрозуміли цей переворот, коли їх публічна думка занепокоїлася подіями у Києві. Генерал Скоропадський пообіцяв виконувати постанови Берестейського миру і поборювати польські і великоруські тенденції. Покаже це майбутність. Гетьман покликав до кабінету кадетські духи – «Kadetischen Geiste» – а ці є синонімами з російською приязню і німецькою ненавистю»¹⁹.

Газета німецьких соціал-демократів «Vorwarst» послідовно наголошувала на неукраїнському складі і політиці уряду Ф.Лизогуба. 23 травня вона опублікувала статтю під промовистою назвою «Контрреволюція на Україні». Наводилися факти припинення виходу газет «Нова Рада», «Боротьба», «Народня воля», «Відродження», заборони селянського, робітничого та інших з'їздів, повернення російської мови до державних установ. Газета робила висновок, що «ці елементи, які при німецькій допомозі прийшли тепер до влади, з піднесеним прапором перейдуть на бік Росії, якщо на місце більшовицького уряду в Москві прийде нове, буржуазне правління»²⁰. Військовий оглядач «Frankfurter Zeitung» зазначав, що українські соціалісти залишилися осторонь уряду, а до гетьмана туляться люди не зовсім вільні від русо- і царєфільства²¹.

Шведські аналітики побачили в новому складі українського уряду іншу перспективу – початок примирення між німцями і російською буржуазією, а відтак можна очікувати, що вплив кадетів в Україні перекинеться і на Росію²².

МЗС Німеччини у кінці травня надіслало послу Мумму огляд російської преси з відгуками на прихід до влади П.Скоропадського. Зокрема, газета «Наш век» (колишня «Речь») наголошувала, що генерал раніше був улюбленцем великого князя Михайла Олександровича, а своїм становищем зобов'язаний зв'язкам дружини, племінниці члена Державної ради П.Дурново. Публікація містила висновок, що український гетьман – особа, прийнятна з точки зору інтересів Великої Росії. Газета «День» також вважала П.Скоропадського швидше російським, ніж українським кандидатом²³. Не обійшлося і без курйозу. Одна з газет стверджувала, що в 1914 р. Скоропадський разом із Родзянком подав російському урядові меморандум, в якому заперечувалося право українського народу на існування. Видання переплутало генерала Павла Скоропадського з Георгієм Скоропадським – членом IV Державної думи, одним із лідерів партії октябристів²⁴.

Слід зазначити, що не лише німецькі ліві, але й серйозні аналітики із числа військових і науковців уже в перших заходах гетьманського режиму побачили ознаки русофільського курсу. Зокрема, відомий німецький військовий діяч М.Гофман – начальник штабу Східного фронту і один із творців Брестського миру 23 травня записав у щоденнику: «Нинішні правителі ведуть країну прямо до союзу з Великою Росією»²⁵. Авторитетний німецький учений проф. О.Гецш у статті «Центральні держави і Україна» звернув увагу на те, що проголошений гетьманом проект конституції («Закони про тимчасовий державний устрій України» – *Авт.*) взятий з Основного закону Російської імперії 1906 р.²⁶

Австрійська преса з гордістю писала про високу місію імператорської і королівської армії, яка зайняла українську територію обсягом 176 тис. 697 кв. км, що більше, ніж Чехія, Моравія, Шльонськ (Силезія), Галичина і Буковина разом узяті. Конфлікт між Центральною Радою і німецьким командуванням зводився лише до питань весняної сівби. Містилися запевнення, що українське селянство і широкі верстви міщан виявляють щирі симпатії до Австро-Угорщини²⁷.

Відзначалося, що П.Скоропадський знаходить опору в лавах самостійників, українських незалежників і кадетів. Однак оглядачі наголошували, що «кінцевою метою цих елементів є федеральний зв'язок із Росією в конституційно-монархічній державі»²⁸.

Побоювання щодо політичного курсу нового українського уряду виникли й у депутатів австрійського парламенту від Галичини. Вони відвідали Берлін і мали аудієнцію в міністра закордонних справ Р.Кюльмана, який запевнив їх, що ніякої загрози самостійності України немає²⁹.

Німецькі соціалісти прогнозували можливу зміну влади в Україні. Напередодні перевороту один із лідерів соціал-демократів, депутат рейхстагу Ф.Шейдеман направив спеціального листа віце-канцлеру Ф.Пайєру, попереджаючи, що усунення Центральної Ради може привести до влади людей, які не мають підтримки в Україні. Тому проголошення гетьманом П.Скоропадського викликало у лівих партій гостру реакцію³⁰.

4 травня на засіданні рейхстагу з докладною інформацією про події в Україні виступив Ф.Пайєр. Він наголосив, що головним завданням німецького уряду є зміцнення порядку в Україні, а також зробити можливим виконання договору про поставки збіжжя до Німеччини та союзних із нею держав.

Чимало місця він відвів поясненню дій німецького командування в краї. Зокрема, видання наказу Ейхгорна від 6 квітня 1918 р. про примусовий обробіток землі було викликано неспроможністю Центральної Ради організувати проведення весняно-польових робіт. На думку Пайєра, цей наказ був звернений не до населення, а до німецької військової адміністрації на місцях. А відтак і не мав характеру втручання у внутрішні справи УНР.

Знайшов віце-канцлер пояснення й арештам членів Центральної Ради, кваліфікуючи їх як вимушений акт захисту проти дій «Комітету спасіння Украї-

ни», який домагався вигнання німців. Із метою самооборони Ейхгорн змушений був видати наказ про поширення юрисдикції німецьких військово-польових судів на громадян України.

Коментуючи утворення нового українського уряду, Пайер запевнив депутатів, що це повністю внутрішня справа, в якій німці жодної участі не беруть. Він наголосив: «Для Німеччини важливо, що новий уряд відкидає комуністичні теорії, а також стоїть на ґрунті договорів, заключених із Німеччиною, в т.ч. і про збіжжя»³¹.

Безперечно, доповідь Пайера не відбивала повної картини державного перевороту в Україні та ролі в його організації німецької сторони. Він прямо і відверто пов'язував цю акцію з прагматичним інтересом Німеччини в отриманні продовольства і намагався мінімізувати враження від втручання військових у внутрішні справи України. Пояснення віце-канцлера щодо подій в Україні парламентарів задовольнило, крім групи депутатів-соціалістів.

6 і 7 травня у головній комісії рейхстагу продовжувалося обговорення становища в Україні після державного перевороту. Інформація заступника міністра закордонних справ Г.Буше не зовсім задовольнила парламентарів. Зокрема, депутат Гаас (народна партія) критично оцінив дії німецьких військових, а новий український уряд охарактеризував як великоруський. Такої ж думки дотримувався і представник національно-ліберальної партії доктор Штареземан. Депутати від лівих партій висловлювали невдоволення надмірною самостійністю військових в Україні, наголошуючи, що вони мають бути «органами реалізації політики, а не керманічами політики»³². Не дивлячись на певні розходження, більшість учасників дебатів підкреслювала, що на передньому плані мала бути практична мета – захоплення якнайбільше хліба.

Серед німецьких генералів і дипломатів не бракувало прогнозів щодо перспектив функціонування такого державного утворення, як гетьманат. Зокрема аналітики зі штабу групи армій Ейхгорна після перевороту зазначали: «Чи довго Скоропадський утримається при владі – сказати важко. Це буде залежати не тільки від нього, але в першу чергу від працездатності уряду і від того, чи залишиться він під німецьким впливом»³³. Відразу ж між військовим командуванням і МЗС виявилися старі розходження щодо легітиматії форми української державності. Головне командування німецьких військ в Україні вважало, що для отримання хліба «необхідно відмовитися від політики, яка зводиться до фікції дружньої країни. Новий уряд буде робити те, що ми вважаємо за необхідне»³⁴.

Така позиція військових немало збентежила керівництво німецького МЗС. Заступник міністра Буше терміново запросив посла Мумма пояснити смисл заяв військових: чи значить, що тепер до України треба ставитися не як до держави, з якою встановлені мирні відносини, а тільки як до окупованої території³⁵.

А.Мумм, який мав зважати на позиції власного відомства, але останнім часом все більше розділяв погляди військових в Україні, вже наступного дня сформулював своє бачення проблеми. Він підкреслив, що не поділяє точку зору про Україну лише як «дружню країну». Проте вважає «необхідним підтримати в Україні фікцію самостійної дружньої нам держави постільки, поскільки це збігається з нашими інтересами». Дипломат обґрунтовував це багатьма причинами: потребою враховувати громадську думку у Німеччині і зарубіжних країнах; авторитет українського уряду буде підірваним, якщо різко показати, що він «є тільки лялькою в наших руках»; слід думати і про майбутнє відносин з Україною тощо³⁶.

У середині червня німецьке оберкомандо в Києві вже наголошувало на важливості зміцнення незалежної української держави як з тактичного, так і стратегічного погляду німецьких інтересів. Разом із тим визнавалося, що багато, якщо не більшість людей, сумніваються у можливості існування такої дер-

жави. Г.Ейхгорн робив висновок, що «існування української держави тісно пов'язане з особою гетьмана. Вона або вистіть, або впаде разом із ним»³⁷.

2–3 липня у Спа відбулася нарада вищих керівників Німеччини під головуванням кайзера. Провідне місце на ній зайняли питання східної політики. Учасники засідання не поділяли навіть поміркованого оптимізму оберкомандо стосовно майбутнього України. Е.Людендорф запевняв: «Життєздатної української держави не вийде. Поширення української національної ідеї цілком залежить від присутності в країні наших військ»³⁸.

Генералу В.Гренеру і послу А.Мумму, як головним реалізатором планів рейху на Сході, доводилося рахуватися з доволі невизначеною політикою Берліна у цьому питанні, коли навіть генерал Е.Людендорф не мав сталої думки. Спочатку він був налаштований підтримувати гетьманат, вважаючи його «єдиною державою на Сході, здатною вижити». Однак невдовзі під впливом міністра колоній Р.Ліндеквіста дійшов висновку, що Україна є «ефемерною державою, яка незабаром приєднається до Росії». Він висловився за формування антислов'янської федерації навколо Грузії. Оберкомандо і посольству довелося докласти чимало зусиль, щоб переконати в нереальності цього проекту³⁹.

Документи німецького посольства в Україні відображають оцінки діяльності Ради міністрів і прем'єра Ф.Лизогуба. 20 травня посол А.Мумм, інформуючи МЗС про становище в Україні, наголошував: «Поки що гетьман користується більшою популярністю серед населення, ніж уряд. Проте останньому не можна відмовити у тому, що він працює сумлінно, швидко і передбачливо». Дипломат досить точно визначив, що більшість міністрів не дуже далека від великоруських ідей, але вважав, що це зовсім не трагічно, оскільки «кабінет міністрів є чисто робочим і перебуває під постійним контролем моїм і верховного командування»⁴⁰.

У кінці червня А.Мумм у листі до генерала В.Гренера писав, що Ф.Лизогуб висловив побоювання стосовно зменшення підтримки уряду з боку німців. На що посол висловив побажання надати кабінетові міністрів дещо більшого «couleur local» (місцевого колориту – *фр.*), щоб запобігти переходу його на бік Великої Росії.

Поза увагою німців не залишалося Міністерство внутрішніх справ, яке очолював особисто прем'єр. Серед заступників міністра були люди антиукраїнських, промонархічних поглядів. Не випадково А.Мумм порадив Ф.Лизогубу «почистити своє міністерство залізною мітлою і взяти собі за правило німецьке прислів'я: «Landgraf, werde hart» (Ландграф, будьте тверді)⁴¹.

Слід зазначити, що процес формування і змін у складі українського уряду від перших днів функціонування гетьманату і до жовтня перебував під жорстким контролем німецьких військових і посольства. Як перший склад Ради міністрів формувався 30 квітня у кабінеті генерала В.Гренера⁴², так і другий склад у жовтні формувався під контролем генерального консула у Києві Е.Тіля та радника посольства графа Берхема⁴³. Безперечно, це не означало, що німці нав'язували лише свої кандидатури, але й гетьман без їхнього погодження не міг призначити жодного міністра. Це підтверджується численними документами німецької сторони.

Історичні джерела дозволяють висвітлити і таке складне питання, як ставлення німецького командування та посольства в Україні до постаті П.Скоропадського. Генерал В.Гренер у спогадах зазначав, що йому особисто гетьман був симпатичний від самого початку, а «у всіх німецьких діячів, з якими він спілкувався, викликав увагу і повагу. Він був надійний і чесний»⁴⁴.

Барон А.Мумм усвідомлював велику залежність П.Скоропадського від німців і не раз це демонстрував, однак вважав гетьмана «чимось середнім між правлячим монархом і президентом республіки». При підготовці візиту глави Української Держави до Німеччини саме посол запропонував вжити до гетьмана офіційне звертання *Durchlaucht* – «ясновельможний»⁴⁵.

Слід зазначити, що і П.Скоропадський у своїх спогадах досить високо оцінив фахові та людські якості цих двох провідних постатей у реалізації політики рейху щодо України⁴⁶.

Оцінки П.Скоропадського і гетьманської держави австро-угорською стороною значно відрізнялися від німецьких. Це було зумовлено суттєвими відмінностями, а не рідко й протиріччями політики двох головних суб'єктів Четверного союзу з українського питання. Особливо яскраво це проявилось під час укладення Брестського мирного договору, коли австрійці змушені були погодитися на передачу УНР частини західноукраїнських земель.

Немає сумніву, що на початок східної військової експедиції (лютий 1918 р.) Австро-Угорщина була набагато більше інтегрована в українську проблему, ніж Німеччина. Ухвалюючи рішення про військову допомогу Україні, німецьке командування спочатку розраховувало обійтися власними силами, проте змушене було запросити й Австро-Угорщину. Двоїста монархія не мала такої військової потуги як Німеччина і тому опинилася в ролі молодшого партнера. До того ж угода про розподіл сфер впливу в Україні між ними була підписана лише 29 березня. До австро-угорської зони окупації відійшла частина Волині, Подільська, Херсонська і Катеринославська губернії, до німецької – решти губерній, а також Таврія і Крим. Зрозуміло, що за економічним потенціалом і геостратегічним положенням ці території суттєво відрізнялися. Явно, не на користь Відня⁴⁷.

Австрійці хоч і визнали гетьманат, але так і не ратифікували Брестської угоди. Більше того, вони домоглися знищення оригіналів (у т.ч. й українського) таємного протоколу щодо Галичини, які зберігалися в Берліні. Крім того, граф С.Буріан допустив витік інформації з цього питання, поставивши П.Скоропадського у досить скрутне становище. Фактично австрійці заперечували легітимність гетьманського правління, вважаючи Україну «невизнаним протекторатом». Вони також піддавали сумніву титул П.Скоропадського «гетьман всієї України», побоюючись сепаратистських настроїв у Галичині⁴⁸.

Певне напруження в українсько-австрійські стосунки вносила й та обставина, що ерцгерцог Вільгельм Габсбург розглядався деякими політичними колами як претендент на український престол. У той час він очолював один з австрійських військових підрозділів, розквартированих у м. Олександрії⁴⁹.

Природно, що найвищі керівники Австро-Угорщини зовсім не бажали зміцнення української державності і не вірили в перспективу її розбудови. Зокрема, начальник австрійського генерального штабу А.Арц не виключав, що «гетьманство закінчиться як коротке інтермеццо». Він також вважав, що гетьманство Скоропадського й задумане німцями тільки як фундамент для розв'язання російського питання. Згідно з німецькою точкою зору, «Україна, позбавлена будь-якої національної єдності, не зможе довго зберегти свою самостійність. І якщо ціллю Німеччини є федеративна Росія під німецьким впливом, то Україна буде приєднана до трону московського царя. Тому гетьманство є тільки перехідною стадією»⁵⁰.

Австрійський імператор Карл I у листі до ерцгерцога Вільгельма у травні писав: «Тепер ще цілком неможливо передбачити, чи зміцниться гетьманський режим надовго. Якщо Скоропадський буде скинутий, то це буде тільки епізодом, який нас мало торкатиметься»⁵¹. Прогноз цісаря справдився, але дещо в іншій послідовності. Спочатку впав його трон, потягнувши за собою й повалення українського гетьмана.

Командуючий австрійською Східною армією генерал А.Краус у середині червня підготував для генштабу аналітичну записку про геостратегічні наміри Німеччини щодо колонізації України. Він вважав, що та хоче назавжди закріпити за собою безпечний шлях на Месопотамію та Аравію. Тому німці ніколи не випустять з рук цінного Криму. А Україну вони використовуватимуть, з од-

ного боку, як свою житницю, а з іншого, – ринок збуту своїх промислових виробів. Генерал визнавав повну гегемонію німців в українських справах і був переконаний, що «будь-яка таємна, непогоджена з Німеччиною політика потягне за собою нові втрати, німці дізнаються про кожен такий крок»⁵².

Безперечно, такою прямою не відзначалися австрійські дипломати в Україні. Очевидно, вести подвійну гру було не тільки іманентною фаховою потребою, але й завданням відстоювання національних інтересів в умовах нетривких правил експлуатації окупованого краю. П.Скоропадський був змушений визнати, що граф Й.Форгач був одним із кращих австрійських дипломатів: «Він дійсно добре знає свою справу, надзвичайно м'який у поводженні, але одночасно з цим рішучий і немилостивий». Гетьман ілюструє це розповіддю про те, що в Сербії його настільки ненавиділи, що всіх собак у Белграді називали «форгачами». П.Скоропадський був проінформований, що посол має тісні стосунки з «українцями шовіністичного ґатунку»⁵³.

Військовий представник Австрії майор Флейшман також запевняв лідерів соціалістичних партій у приязні до самостійної України, колишнього уряду УНР. Він переконував, що Німеччина хоче відновити під своїм протекторатом єдину і неділиму Росію на шкоду Австрії, а відтак й Україні⁵⁴. Гетьман писав у спогадах, що німці однозначно підтримували новий уряд, але австрійці вели політику настільки невизначену, що йому доводилося просити пояснень у графа Й.Форгача і князя К.Фюрстенберга⁵⁵.

Отже, аналіз історичних джерел дозволяє зробити наступні висновки про ставлення Німеччини й Австро-Угорщини до Української Держави 1918 року.

1. Воно було надзвичайно складним, суперечливим і детермінувалося низкою політичних, економічних, геостратегічних чинників. Як і будь-яка сфера міжнародних відносин, мало подвійні стандарти, вияви публічного і латентного характеру.

2. Не дивлячись на розбіжності в поглядах на українське питання, реакція різних владних центрів Німеччини на зміну правління в Україні загалом була спокійною. Навіть основні «збурювачі тиші» – німецькі ліві у рейхстазі усвідомлювали, що зміна соціалістичного уряду УНР в інтересах Німеччини.

3. Між військовими та їх опонентами в рейхсканцелярії і парламенті склався хоч і апокрифічний, але все ж консенсус у визначенні політичної лінії щодо нового українського режиму. Він мав зберігати форму державної самостійності при якнайтіснішому союзі з центральними державами.

4. Здатність гетьманського режиму виконувати умови поставок продовольства і сировини було визначальним у ставленні до нього країн Четверного союзу.

5. Публічні декларації про рівнопартнерські відносини різко контрастували з окупаційною практикою ставлення до України як васально залежної території, держави-сателіта.

6. Якщо Німеччина обстоювала хоча б формальний державний суверенітет України, то Австро-Угорщина розглядала гетьманат як «коротке інтермеццо», домагаючись задоволення лише своїх прагматичних інтересів.

¹ Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов) / Под ред. М.Горького, И.Минца. – Москва, 1936. – 205 с.; Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов. Документы и материалы. – К., 1938. – 622 с.; Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году / Под ред. И.Минца и Е.Городецкого. – Москва, 1942. – 240 с.

² Гофман М. Записки и дневники. 1914–1919. – Ленинград, 1929; Людендорф Э. Мои воспоминания о войне 1914–1918 гг. – Москва; Минск, 2005.

³ Groener W. Lebenserinnerung. Jugend. Generalstab. Weltkrieg. – Gottingen, 1957.

⁴ Вісті закордонної преси. – 1918. – Травень–листопад. Видання Департаменту преси при Державній канцелярії. Перший номер вийшов 10 травня.

⁵ Крах германской оккупации на Украине. – С.61.

- ⁶ Vossische Zeitung. – 1918. – 13 травня.
⁷ Die Post. – 1918. – 25 червня.
⁸ L'Ukraine. – 1918. – 4 липня.
⁹ Tägliche Rundschau. – 1918. – 25 травня.
¹⁰ Vossische Zeitung. – 1918. – 13 травня.
¹¹ Berliner Lokal Anzeiger. – 1918. – 21 травня.
¹² Neue Freie Presse. – 1918. – 5 червня.
¹³ Berliner Tageblatt. – 1918. – 16 травня.
¹⁴ Der Tag. – 1918. – 15 травня.
¹⁵ Deutsche Lemberger Zeitung. – 1918. – 12 травня.
¹⁶ Der Tag. – 1918. – 22 травня.
¹⁷ Deutsche Warschauer Zeitung. – 1918. – 22 травня.
¹⁸ Там само. – 7 травня; Breslauer Neueste Nachrichten. – 1918. – 8 травня.
¹⁹ Neue Lemberger Zeitung. – 1918. – 12 травня.
²⁰ Vorwärts. – 1918. – 23 травня.
²¹ Frankfurter Zeitung. – 1918. – 20 травня.
²² Neues Wiener Tageblatt. – 1918. – 10 травня.
²³ Крах германской оккупации на Украине. – С.123–124.
²⁴ Папакін Г. Архів Скоропадських: фамільні архіви української еліти другої половини XVII–XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. – К., 2004. – С.355.
²⁵ Федюшин О. Українська революція. 1917–1918. – Москва, 2007. – С.177.
²⁶ Neue Freie Presse. – 1918. – 14 серпня.
²⁷ Norddeutsche Fremdblatt. – 1918. – 30 квітня; Allgemeine Zeitung. – 1918. – 5 травня.
²⁸ Breslauer Neueste Nachrichten. – 1918. – 8 травня.
²⁹ Vossische Zeitung. – 1918. – 31 травня.
³⁰ Федюшин О. Указ. соч. – С.167.
³¹ Berliner Lokal Anzeiger. – 1918. – 5 травня.
³² Там само. – 8 травня.
³³ Крах германской оккупации на Украине. – С.63.
³⁴ Там же. – С.64.
³⁵ Документи о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году. – С.83–84.
³⁶ Крах германской оккупации на Украине. – С.65.
³⁷ Федюшин О. Указ. соч. – С.185.
³⁸ Там же. – С.186.
³⁹ Там же. – С.183.
⁴⁰ Крах германской оккупации на Украине. – С.122.
⁴¹ Там же. – С.75.
⁴² Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов. – С.195–202.
⁴³ Крах германской оккупации на Украине. – С.141–142.
⁴⁴ Groener W. Lebenserinnerung. – S.400.
⁴⁵ Крах германской оккупации на Украине. – С.133.
⁴⁶ Скоропадський П. Спогади. – К.; Філадельфія, 1995. – С.191.
⁴⁷ Крах германской оккупации на Украине. – С.31–33.
⁴⁸ Там же. – С.161.
⁴⁹ Скоропадський П. Спогади. – С.208, 239.
⁵⁰ Крах германской оккупации на Украине. – С.153.
⁵¹ Там же. – С.154.
⁵² Там же. – С.73.
⁵³ Скоропадський П. Спогади. – С.240.
⁵⁴ Чикаленко Є. Щоденник. – К., 2002. – Т.2. – С.42.
⁵⁵ Скоропадський П. Спогади. – С.208.

The article shows complicated and controversial perception of image of Ukrainian State in 1918 by the authority institutes, politicians and press in Germany and Austro-Hungary, influence of conditions of Brest Treaty and factual occupation of the lands on this opinions.